Ανάμεσα στις δύο Επαναστάσεις

Του Slavoj Žižek (μετάφραση: Στέλιος Μανταλενάκης)

Μετά την πτώση του Υπαρκτού Σοσιαλισμού, εν μέσω της κρίσης την οποία βίωνε η αριστερά, ο Σλάβοϊ Ζίζεκ επιμελήθηκε μία συλλογή κειμένων του Λένιν της περιόδου ανάμεσα στο Φεβρουάριο και τον Οκτώβριο του 1917 που τελικά κυκλοφόρησε ως βιβλίο με τίτλο «Επανάσταση προ των πυλών». Στην εισαγωγή του, η οποία παρατίθεται εδώ, ο Σλάβοϊ Ζίζεκ, αναδεικνύει πόσο σημαντική και επίκαιρη παραμένει η σκέψη του Λένιν, η ικανότητά του να διακρίνει και να αδράχνει την επαναστατική ευκαιρία μέσα σε περιόδους κρίσης.

Ένα ξέσπασμα σαρκαστικού γέλιου είναι η πρώτη αντίδραση στην ιδέα της επικαιροποίησης του Λένιν. Με τον Μαρξ δεν υπάρχει ιδιαίτερο πρόβλημα. Σήμερα, ακόμα και στη Γουολ Στριτ, υπάρχουν άνθρωποι που ακόμα τον αγαπούν. Τον Μαρξ, τον ποιητή των εμπορευμάτων, που μας εφοδίασε με ιδανικές περιγραφές των δυναμικών του καπιταλισμού. Τον Μαρξ των πολιτιστικών σπουδών, που απεικόνισε την αποξένωση και την πραγματοποίηση της καθημερινής μας ζωής. Αλλά ο Λένιν; Όχι, δεν γίνεται να είστε σοβαροί! Ο Λένιν δεν είναι εκείνος που κατεξοχήν αντιπροσωπεύει την αποτυχία της εφαρμογής του μαρξισμού στην πράξη, υπεύθυνος για την μεγάλη καταστροφή που άφησε το στίγμα της σε ολόκληρο το χώρο της παγκόσμιας πολιτικής, το πείραμα δηλαδή του υπαρκτού σοσιαλισμού που κορυφώθηκε σε μία οικονομικά ανεπαρκή αυτοκρατορία; Έτσι, αν υπάρχει κάτι στο οποίο να συμφωνεί ομόφωνα η ριζοσπαστική αριστερά (ή τουλάχιστον ό, τι έχει απομείνει από αυτήν), είναι πως αν επιθυμούμε την αναβίωση του ριζοσπαστικού πολιτικού σχεδίου, θα πρέπει να αφήσουμε πίσω μας την λενινιστική κληρονομιά: την αδίστακτη εστίαση στην ταξική πάλη, τη θέση του κόμματος ως προνομιούχα μορφή οργάνωσης, την επαναστατική βία ως μέθοδο κατάληψης της εξουσίας, την επακόλουθη «δικτατορία του προλεταριάτου»… «Έννοιες-ζόμπι», αν μη τι άλλο, που η αριστερά οφείλει να εγκαταλείψει αν θέλει να έχει την παραμικρή ευκαιρία στις συνθήκες του μεταβιομηχανικού ύστερου καπιταλισμού.

Το βασικό πρόβλημα αυτού του φαινομενικά πειστικού επιχειρήματος, είναι πως ενστερνίζεται με μεγάλη ευκολία μία κληροδοτημένη αφήγηση για τον Λένιν, αυτή του σοφού Ηγέτη της επανάστασης, που αφού πρώτα διατύπωσε τις βασικές συντεταγμένες της σκέψης και πρακτικής του στο «Τι να κάνουμε;», τις επιδίωξε ανηλεώς. Μήπως όμως υπάρχουν κι άλλες αφηγήσεις που θα μπορούσαμε να εξετάσουμε; Πράγματι, η σύγχρονη αριστερά βιώνει τη συντριπτική εμπειρία του τέλους μίας ολόκληρης εποχής για το προοδευτικό κίνημα, μία εμπειρία που την εξωθεί στην επανεξέταση των πλέον βασικών αρχών του προγράμματός της. Μία αντίστοιχη εμπειρία όμως ήταν αυτή που γέννησε και το λενινισμό. Θυμηθείτε το σοκ του Λένιν, όταν το φθινόπωρο του 1914 όλα τα Ευρωπαϊκά Σοσιαλδημοκρατικά Κόμματα (με την τιμημένη εξαίρεση των Ρώσων Μπολσεβίκων και των Σέρβων Σοσιαλδημοκρατών), υιοθέτησαν την εθνικιστική γραμμή. Ο Λένιν έφτασε στο σημείο να πιστέψει ότι η Φόρβερτς, η εφημερίδα των Γερμανών Σοσιαλδημοκρατών, η οποία ανέφερε πως οι Σοσιαλδημοκράτες του Ράιχσταγκ ψήφισαν υπέρ των στρατιωτικών πιστώσεων, είχε πλαστογραφηθεί από τη Ρωσική μυστική αστυνομία με στόχο την παραπλάνηση των Ρώσων εργατών. Πόσο δύσκολο πρέπει να ήταν σε μια τέτοια εποχή, με έναν πόλεμο να έχει χωρίσει την Ευρώπη στα δύο, να αρνηθεί κανείς να διαλέξει πλευρά, να πολεμήσει ενάντια στον πατριωτικό ζήλο μέσα στην ίδια του τη χώρα! Και πόσες μεγάλες διάνοιες της εποχής (μεταξύ τους και ο Φρόυδ) δεν υπέκυψαν στον πειρασμό του

εθνικισμού, έστω και για μερικές βδομάδες!

Το σοκ του 1914 ήταν (για να υιοθετήσουμε τον όρο του Μπαντιού) μία desastre, μία καταστροφή στην οποίαν ένας ολόκληρος κόσμος εξαφανίστηκε: όχι μόνο η ειδυλλιακή αστική πίστη στην πρόοδο, αλλά και το σοσιαλιστικό κίνημα που την συνόδευε. Ο ίδιος ο Λένιν (ο Λένιν του «Τι να κάνουμε»), έχασε το έδαφος κάτω απ' τα πόδια του. Στην απεγνωσμένη αντίδρασή του δεν υπάρχει καμία ικανοποίηση, κανένα «σας τα έλεγα εγώ». Αυτή η καταστροφή άνοιγε το δρόμο στο λενινισμό για να σπάσει τον επαναστατικό ιστορικισμό της Δεύτερης Διεθνούς, και ο Λένιν ήταν ο μόνος που κατάφερε να το συνειδητοποιήσει, ο μόνος που μπόρεσε να αρθρώσει την Αλήθεια της καταστροφής. Μέσα σε αυτή τη στιγμή απόγνωσης, γεννήθηκε ο Λένιν που μέσω της προσεκτικής ανάγνωσης της «Λογικής» του Χέγκελ κατόρθωσε να διακρίνει τη μοναδική ευκαιρία για επανάσταση.

Σήμερα, όπου ακόμα και ένας συνειδητοποιημένος διανοούμενος όπως ο Νόαμ Τσόμσκι αρέσκεται στο να τονίζει πόσο μικρή σημασία έχει η θεωρητική γνώση στην προοδευτική πολιτική πάλη, είναι κρίσιμο να δοθεί έμφαση στο πόσο απαραίτητη είναι η υψηλή θεωρία στη συμπαγή συγκρότησή της πάλης. Πρέπει να αναρωτηθούμε με ποιους τρόπους μπορεί να μας βοηθήσει η ανάγνωση σπουδαίων κειμένων φιλοσοφίας και κοινωνικής θεωρίας στην πάλη ενάντια στο σύγχρονο νεοφιλελεύθερο μοντέλο παγκοσμιοποίησης. Μήπως στην πραγματικότητα ασχολούμαστε με προφανή δεδομένα (που απλώς πρέπει να γίνουν προσβάσιμα στο ευρύ κοινό, όπως συμβαίνει ήδη μέσω διαφόρων πολιτικών κειμένων του Τσόμσκι); Μήπως καταπιανόμαστε με ιδέες τόσο αδιανόητα περίπλοκες που είναι αδύνατο να κατανοήσουμε το οτιδήποτε; Αν επιθυμούμε να επιχειρηματολογήσουμε ενάντια στον αντιθεωρητικό πειρασμό, δεν αρκεί να επισημάνουμε τις πολυάριθμες θεωρητικές προϋποθέσεις περί ελευθερίας, εξουσίας και κοινωνίας, οι οποίες άλλωστε αφθονούν και στα κείμενα του Τσόμσκι. Είναι πολύ πιο σημαντικό να δείξουμε πως σήμερα, ίσως για πρώτη φορά στην ιστορία, η καθημερινή μας εμπειρία (της βιογενετικής, της οικολογίας, του κυβερνοχώρου, της εικονικής πραγματικότητας), μας υποχρεώνει όλους να αντιμετωπίσουμε θεμελιώδη φιλοσοφικά ερωτήματα όσον αφορά τη φύση της ελευθερίας, της προσωπικής ταυτότητας κ.ο.κ.

Πίσω στο Λένιν: το «Κράτος και επανάσταση» σχετίζεται άμεσα με τη συντριπτική εμπειρία του 1914. Η πλήρης υποκειμενική συμπλοκή του Λένιν με αυτήν, φαίνεται ξεκάθαρα στο διάσημο γράμμα του στον Καμένεφ τον Ιούλιο του 1917:

«Μεταξύ μας: Αν με σκοτώσουν, σου ζητώ να δημοσιεύσεις το σημειωματάριο μου 'Μαρξισμός και κράτος'. Είναι βιβλιοδετημένο με μπλε εξώφυλλο. Είναι μια συλλογή όλων των αποσπασμάτων του Μαρξ και του Ένγκελς, καθώς και του Κάουτσκι εναντίον του Πάνεκουκ. Υπάρχει μια σειρά παρατηρήσεων, σημειώσεων και διατυπώσεων. Θεωρώ πως θα μπορούσε να δημοσιευτεί με μίας εβδομάδας δουλειά. Το θεωρώ απαραίτητο, καθώς δεν έσφαλε μόνο ο Πλεχάνωφ αλλά και ο Κάουτσκι. Προϋπόθεση: όλα αυτά είναι αυστηρά μεταξύ μας».

Εδώ υπάρχει μία ακραία υπαρξιακή συμπλοκή, όπου ο πυρήνας της Λενινιστικής «ουτοπίας» αναδύεται μέσα από τις στάχτες της καταστροφής του 1914: πρόκειται για τη ριζική επιτακτική ανάγκη της συντριβής του αστικού κράτους, του κράτους ως έχει δηλαδή, και της εφεύρεσης μίας νέας κοινοτικής κοινωνικής μορφής χωρίς μόνιμο στρατό, αστυνομία και γραφειοκρατία, στην οποία όλοι θα έχουν τη δυνατότητα συμμετοχής στη διαχείριση των κοινωνικών ζητημάτων. Για το Λένιν αυτό δεν ήταν ένα θεωρητικό

πρόγραμμα, προορισμένο να εφαρμοστεί κάποτε στο μέλλον. Τον Οκτώβριο του 1917 δήλωσε:

«Μπορούμε άμεσα να θέσουμε σε λειτουργία έναν κρατικό μηχανισμό απαρτιζόμενο από δέκα, αν όχι είκοσι εκατομμύρια ανθρώπους».

Αυτή η παρορμητικότητα είναι η πραγματική ουτοπία. Σε αυτήν την τρέλα (με την αυστηρή Κιρκεγκωριανή έννοια του όρου) οφείλουμε να εστιάσουμε. Αν μη τι άλλο, αν κάτι εκπροσωπεί ο Σταλινισμός, είναι η επιστροφή στο ρεαλισμό της «κοινής λογικής». Είναι αδύνατο να υπερεκτιμηθεί το εκρηκτικό δυναμικό του «Κράτος και επανάσταση», του βιβλίου στο οποίο «το λεξιλόγιο και η γραμματική της δυτικής πολιτικής παράδοσης απότομα εγκαταλείφθηκαν».

Από το Φλεβάρη στον Οκτώβρη

Αυτό που ακολούθησε μπορεί να ονομαστεί, παραφράζοντας τον τίτλο του κειμένου του Αλτουσέρ για το Μακιαβέλι, η μοναξιά του Λένιν, ο καιρός δηλαδή που στάθηκε μόνος του, ενάντια στο ρεύμα που αναπτυσσόταν μέσα στο ίδιο του το κόμμα. Όταν στις «Θέσεις του Απρίλη» διέκρινε τη μοναδική επαναστατική ευκαιρία που παρουσιαζόταν, οι προτάσεις του αντιμετωπίστηκαν αρχικά με αδράνεια, ακόμα και περιφρόνηση από την πλειοψηφία των συντρόφων του. Κανένας εκ των επιφανών ηγετών του Μπολσεβικικού Κόμματος δεν υποστήριξε το κάλεσμα για επανάσταση, ενώ η Πράβντα διαχώρισε τη θέση του κόμματος, αλλά και της συντακτικής επιτροπής της από τις «Θέσεις». Δεν είναι απλώς ότι ο Λένιν δεν υπήρξε ένας οπορτουνιστής που κολάκευσε και εκμεταλλεύτηκε την επικρατούσα διάθεση των μαζών, οι απόψεις του ταυτόχρονα θα μπορούσαν να χαρακτηρίσουν εξαιρετικά ιδιοσυγκρατικές. Οι «Θέσεις του Απρίλη» χαρακτηρίστηκαν από το Μπογδάνωφ ως «το ντελίριο ενός τρελού», ενώ η ίδια η Ναντέζντα Κρούπσκαγια έγραφε «φοβάμαι πως ο Λένιν έχει τρελαθεί».

Από αυτόν ακριβώς τον Λένιν μπορούμε ακόμα να μάθουμε πολλά. Το μεγαλείο του Λένιν είναι πως ακόμα και μέσα σε αυτήν την καταστροφική κατάσταση δε φοβόταν να νικήσει, σε αντίθεση με την αρνητικότητα που διακρίνει κανείς στη Λούξεμπουρκ και τον Αντόρνο, για τους οποίους η μόνη ορθή δράση είναι η αποδοχή της ήττας, μία διαδικασία απαραίτητη για τη φανέρωση της αλήθειας. Το 1917, αντί να περιμένει να ωριμάσουν οι συνθήκες, ο Λένιν οργάνωσε ένα προληπτικό χτύπημα. Το 1920, ως ο ηγέτης του κόμματος της εργατικής τάξης, με μια εργατική τάξη αποδεκατισμένη από τον πόλεμο, οργάνωσε ένα κράτος, αποδεχόμενος πλήρως το παράδοξο ενός κόμματος που όφειλε να οργανώσει (ίσως και να ξαναδημιουργήσει) την ίδια του τη βάση.

Το Φεβρουάριο του 1917, ο Λένιν ήταν πρακτικά ένας ανώνυμος πολιτικός μετανάστης, απομονωμένος στη Ζυρίχη, ο οποίος, καθώς δεν είχε αξιόπιστες επαφές στη Ρωσία, ήταν αναγκασμένος να πληροφορείται μέσω του Ελβετικού τύπου. Τι διαμεσολάβησε λοιπόν ώστε τον Οκτώβριο του 1917 να βρεθεί να ηγείται της πρώτης επιτυχημένης σοσιαλιστικής επανάστασης; Το Φεβρουάριο ο Λένιν συνέλαβε αμέσως την επαναστατική ευκαιρία, αποτέλεσμα μοναδικών απρόοπτων περιστάσεων. Αν δεν είχε αδράξει τη στιγμή, η ευκαιρία για επανάσταση ίσως να μην ερχόταν ξανά για δεκαετίες ακόμα. Στην επιμονή του ότι παρά τους κινδύνους η επανάσταση έπρεπε να επαναληφθεί ήταν μόνος του, περίγελος της πλειοψηφίας της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματός του. Είναι προφανές βέβαια πως αν και η συμβολή του Λένιν ήταν απαραίτητη, δε θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι η ιστορία της Οκτωβριανής Επανάστασης είναι αυτή μίας μοναχικής ιδιοφυΐας που ερχόμενη αντιμέτωπη

με τις αποπροσανατολισμένες μάζες κατόρθωσε σταδιακά να τους επιβάλλει το όραμα της. Αν η έκκλησή του πέτυχε, είναι γιατί ενώ παρέκαμψε τη νομενκλατούρα του κόμματος, βρήκε ανταπόκριση σε κάτι που μπαίνω στον πειρασμό να αποκαλέσω επαναστατική μικροπολιτική: στην έκρηξη της δημοκρατίας από τα κάτω, με τοπικές επιτροπές να φυτρώνουν παντού στις μεγαλουπόλεις, και αγνοώντας την εξουσία της «νόμιμης» κυβέρνησης να παίρνουν τα πράγματα στα χέρια τους. Αυτή είναι η άγραφη ιστορία της Οκτωβριανής Επανάστασης, η άλλη όψη του μύθου μίας μικρής ομάδας αδίστακτων και αφοσιωμένων επαναστατών και του επιτυχημένου τους πραξικοπήματος.

Το πρώτο πράγμα που θα παρατηρήσει ο σημερινός αναγνώστης είναι πόσο ευνόητα είναι κείμενα τα οποία ο Λένιν έγραψε το 1917. Δεν υπάρχει άμεση ανάγκη μακρών επεξηγηματικών σημειώσεων. Ακόμα και αν τα ονόματα μας είναι άγνωστα, το τι διακυβεύεται είναι πάντα προφανές. Με την απόσταση που μας δίνει ο χρόνος, είναι εμφανής η διαύγεια με την οποία διαγράφεται ο αγώνας όπου συμμετέχουν τα ίδια του τα κείμενα. Ο Λένιν έχει πλήρη επίγνωση του παραδόξου της κατάστασης όπου βρίσκεται. Την άνοιξη του 1917, μετά την επανάσταση του Οκτώβρη η Ρωσία ήταν η πλέον δημοκρατική χώρα της Ευρώπης, με άνευ προηγουμένου μαζικές κινητοποιήσεις, ελευθερία οργάνωσης και τύπου. Και όμως αυτή ακριβώς η ελευθερία ήταν που έκανε την κατάσταση θολή και ασαφή. Αν υπάρχει ένα κοινό νήμα που να συνδέει όλα αυτά τα κείμενα, είναι το χάσμα ανάμεσα στα σαφή επίσημα όρια της πολιτικής πάλης μεταξύ των διαφόρων κομμάτων και των άλλων πολιτικών υποκειμένων, και τα πραγματικά πολιτικά διακυβεύματα (άμεση ειρήνη, αναδιανομή γης και, φυσικά, «όλη η εξουσία στα σοβιέτ», η διάλυση δηλαδή του υπάρχοντος κρατικού μηχανισμού και η αντικατάστασή του με νέες, κομμουνιστικού τύπου μορφές κοινωνικής διαχείρισης). Είναι το χάσμα ανάμεσα στην επανάσταση ως φαντασιακή έκρηξη ελευθερίας εν μέσω μεγαλειώδους ενθουσιασμού, ως τη μαγική εκείνη στιγμή παγκόσμιας αλληλεγγύης όπου «όλα είναι πιθανά», και τη σκληρή δουλειά κοινωνικής αναδιάρθρωσης που απαιτείται ώστε η έκρηξη αυτή να αφήσει το στίγμα της στην αδράνεια του ίδιου του κοινωνικού οικοδομήματος.

Το χάσμα αυτό, μια επανάληψη του χάσματος μεταξύ 1789 και 1793 στη Γαλλική Επανάσταση, είναι ακριβώς ο χώρος παρέμβασης του Λένιν. Το σημαντικότερο μάθημα του επαναστατικού υλισμού είναι πως η επανάσταση οφείλει να χτυπήσει δύο φορές, και αυτό διότι δε μιλάμε απλώς για ένα χάσμα ανάμεσα σε μορφή και περιεχόμενο. Η «πρώτη επανάσταση» δεν αστοχεί μόνο όσον αφορά το περιεχόμενο. Εμμένει ταυτόχρονα και στην πρότερη μορφή, θεωρώντας πως αρκεί η χρήση του υπάρχοντος κρατικού μηχανισμού και των δημοκρατικών λειτουργιών του για να εξασφαλισθεί η ελευθερία και η δικαιοσύνη. Πρόκειται για την άποψη σύμφωνα με την οποία, αν κερδίσει το «σωστό» κόμμα στις ελεύθερες εκλογές, θα μπορέσει στην συνέχεια να εφαρμόσει «νόμιμα» το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό. Η ψευδαίσθηση αυτή, που πλησιάζει τα όρια του γελοίου, εκφράζεται ξεκάθαρα στη θέση του Κάουτσκι το 1920, σύμφωνα με την οποίαν η μόνη λογική πολιτική μορφή του πρώτου σταδίου για το πέρασμα στο σοσιαλισμό είναι ο κοινοβουλευτικός συνασπισμός αστικών και προλεταριακών κομμάτων. Πρόκειται για μία στάση που βρίσκει άμεσους παραλληλισμούς στην πρώιμη σύγχρονη εποχή, όπου η αντίδραση στην ιδεολογική ηγεμονία της Εκκλησίας εκφράστηκε πρώτα ως αίρεση, με τη μορφή δηλαδή άλλης μίας θρησκευτικής ιδεολογίας. Κάπως έτσι λοιπόν και οι θιασώτες της «πρώτης επανάστασης» θέλησαν να ανατρέψουν την καπιταλιστική ηγεμονία χρησιμοποιώντας την ίδια την πολιτική μορφή της αστικής δημοκρατίας. Πρόκειται για την Εγελιανή «άρνηση της άρνησης», με την άρνηση, αρχικά, της παλαιάς τάξης μέσα στην ίδια την ιδεολογικό-πολιτική μορφή της, και στη συνέχεια με την άρνηση της της ίδιας αυτής της νέας μορφής. Όσοι

αμφιταλαντεύονται, όσοι φοβούνται να πάρουν το δεύτερο βήμα της υπέρβασης της ίδιας της μορφής, επιθυμούν, για να επαναλάβουμε τα λόγια του Ροβεσπιέρου, μία «επανάσταση χωρίς επανάσταση», και ο Λένιν διακρίνοντας τις διαφορετικές μορφές της υποχώρησης αυτής, επιδεικνύει τη δύναμη της «ερμηνευτικής της καχυποψίας».

Στα κείμενα του 1917, ο Λένιν κρατά την πιο καυστική ειρωνεία για όσους ψάχνουν ατέρμονα για κάποιου είδους «εγγύηση» πως η επανάσταση θα επιτύχει. Η εγγύηση αυτή έχει δύο κύριες μορφές. Από τη μία πλευρά την παγιοποιημένη έννοια της κοινωνικής Αναγκαιότητας («Δεν θα πρέπει να ριψοκινδυνεύσουμε η επανάσταση να γίνει νωρίτερα απ' ότι πρέπει. Πρέπει να περιμένουμε τη σωστή στιγμή, όταν οι συνθήκες θα έχουν ωριμάσει σύμφωνα με τους νόμους της ιστορικής ανάπτυξης. Είναι πολύ νωρίς για τη Σοσιαλιστική επανάσταση, η εργατική τάξη δεν έχει ακόμα ωριμάσει»), και από την άλλη την κανονιστική («δημοκρατική») νομιμότητα («Η πλειοψηφία του πληθυσμού δεν είναι στο πλευρό μας, οπότε η επανάσταση δε θα μπορούσε να είναι δημοκρατική»). Όπως το θέτει διαρκώς ο Λένιν, είναι λες και πριν το επαναστατικό υποκείμενο επιχειρήσει να καταλάβει την κρατική εξουσία, οφείλει να ζητήσει την άδεια κάποιου μεγάλου Άλλου (να οργανώσει ένα δημοψήφισμα, παραδείγματος χάρη, για να εξακριβώσει αν η πλειοψηφία τάσσεται υπέρ της επανάστασης). Για το Λένιν, όπως και για το Λαλάν, το προκείμενο είναι πως η επανάσταση εξουσιοδοτείται από τον ίδιο τον εαυτό της. Πρέπει να αποτολμήσουμε την επαναστατική πράξη χωρίς την κάλυψη κάποιου μεγάλου Άλλου. Ο φόβος της πρόωρης κατάληψης της εξουσίας, η αναζήτηση εγγύησης δεν είναι παρά ο φόβος της αβύσσου της πράξης. Πρόκειται για την απόλυτη διάσταση αυτού που ο Λένιν ακατάπαυστα καταγγέλλει ως οπορτουνισμό, και ο οπορτουνισμός δεν είναι παρά μία θέση εκ φύσεως λανθασμένη, που με το μανδύα «αντικειμενικών» γεγονότων, νόμων και κανόνων προσπαθεί να καλύψει το φόβο της πραγματοποίησης της επαναστατικής πράξης. Αυτός είναι και ο λόγος που το πρώτο βήμα στην αντιμετώπισή του είναι η ξεκάθαρη αναγγελία του ως τέτοιο: «Τι πρέπει να κάνουμε λοιπόν; Να παραδεχτούμε την αλήθεια, ότι στην ΚΕ μας και στην ανώτερη ηγεσία του Κόμματος μας υπάρχει ένα ρεύμα ή μια γνώμη υπέρ της αναμονής του συνεδρίου των Σοβιέτ και κατά της άμεσης κατάληψης της εξουσίας, κατά της άμεσης εξέγερσης».

Ο Λένιν δεν απαντά αντιπαραθέτοντας διαφορετικά «αντικειμενικά γεγονότα». Επαναλαμβάνει το επιχείρημα που είχε χρησιμοποιήσει μία δεκαετία πριν η Ρόζα Λούξεμπουργκ εναντίον του Κάουτσκι: Όσοι περιμένουν τις αντικειμενικές συνθήκες για την επανάσταση, θα περιμένουν για πάντα. Η ίδια η θέση του παθητικού παρατηρητή αποτελεί το βασικό εμπόδιο της επανάστασης. Το βασικό αντεπιχείρημα του Λένιν στους τυπικούς δημοκράτες επικριτές του δεύτερου βήματος είναι πως αυτή η «αμιγώς δημοκρατική» τακτική που ακολουθούσαν ήταν ξεκάθαρα ουτοπική. Προκειμένου να προστατευθούν τα κεκτημένα της επανάστασης του Φεβρουαρίου, ο μόνος ρεαλιστικός δρόμος ήταν η σοσιαλιστική επανάσταση. Σε κάθε άλλη περίπτωση θα κέρδιζαν οι αντιδραστικοί οπαδοί του τσάρου.

Το βασικό δίδαγμα της ψυχαναλυτικής έννοιας της χρονικότητας είναι πως οφείλει κανείς να προβεί σε κάποιες ενέργειες προκειμένου να διαπιστώσει ότι είναι περιττές. Στη διάρκεια της θεραπείας θα ξοδέψει μήνες βαδίζοντας σε λάθος κατευθύνσεις μέχρι να βρει τη σωστή φόρμουλα. Μπορεί αναδρομικά οι παρακάμψεις αυτές να φαίνονται περιττές, αλλά στην πραγματικότητα ήταν απολύτως απαραίτητες. Το ίδιο θα μπορούσε να πει κανείς και για την επανάσταση. Τι συνέβη λοιπόν όταν στα τελευταία του χρόνια ο Λένιν αντιλήφθηκε τους περιορισμούς της μπολσεβικικής εξουσίας; Εδώ είναι που οφείλουμε να αντιπαραθέσουμε το Λένιν με το Στάλιν. Στα τελευταία γραπτά του Λένιν, χρόνια αφότου

είχε αποκηρύξει την ουτοπία στο «Κράτος και επανάσταση», μπορούμε να διακρίνουμε το περίγραμμα ενός μετριόφρονος «ρεαλιστικού» σχεδίου για το τι πρέπει να κάνει η μπολσεβίκική εξουσία. Η οικονομικά υπανάπτυκτη Ρωσία και οι πολιτισμικά οπισθοδρομικές μάζες της δε μπορούν να «μεταβούν άμεσα στο Σοσιαλισμό». Ο μόνος δρόμος που μένει ανοιχτός στη Σοβιετική εξουσία είναι ο συνδυασμός μετριοπαθών πολιτικών «κρατικού καπιταλισμού» και έντονης πολιτισμικής διαπαιδαγώγησης των αδρανών αγροτικών μαζών (προφανώς εννοούσε την υπομονετική, σταδιακή επιβολή ανεπτυγμένων πολιτισμικά προτύπων και όχι κάποιου είδους «κομμουνιστική προπαγάνδα» ή πλύση εγκεφάλου). Γεγονότα και αριθμοί φανερώνουν «το τεράστιο ποσοστό δουλειάς που απαιτείται για φτάσουμε το επίπεδο μίας κοινής δυτικοευρωπαϊκής πολιτισμένης χώρας….Πρέπει να έχουμε κατά νου την ημι-ασιατική άγνοια από την οποία δεν έχουμε ακόμα απαλλαχθεί». Ο Λένιν λοιπόν προειδοποιεί επανειλημμένα εναντίον οποιασδήποτε απευθείας «εμφύτευσης του κομμουνισμού»:

«Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να εννοηθεί πως αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να διαδώσουμε αμιγώς κομμουνιστικές ιδέες στην ύπαιθρο. Όσο αυτή υπολείπεται της υλικής βάσης για τον κομμουνισμό, θα είναι επιζήμιο, αν όχι μοιραίο να συμβεί κάτι τέτοιο».

Αν υπάρχει μία θεματική που επαναλαμβάνεται είναι πως «τίποτα δε θα μπορούσε να είναι πιο επιζήμιο από τη βιασύνη». Ενάντια στη στάση αυτή της «πολιτιστικής επανάστασης», ο Στάλιν επέλεξε τον απόλυτα αντιλενινιστικό δρόμο του «σοσιαλισμού σε μία χώρα».

Μήπως ο Λένιν τελικά υιοθέτησε κρυφά την καθιερωμένη μενσεβικική κριτική εναντίον του μπολσεβικικού ουτοπισμού, τη θεωρία τους πως η επανάσταση οφείλει να ακολουθήσει προκαθορισμένα στάδια, πως μπορεί να λάβει χώρα μόνο μετά την ικανοποίηση των υλικών συνθηκών; Εδώ μπορούμε πάλι να παρατηρήσουμε την εκλεπτυσμένη διαλεκτική λογική του Λένιν. Συνειδητοποιεί μεν πως τώρα, στις αρχές της δεκαετίας του ’20, το βασικό έργο της μπολσεβικικής εξουσίας είναι να εκτελέσει τα καθήκοντα ενός προοδευτικού αστικού καθεστώτος (γενική παιδεία κ.ο.κ.). Αντιλαμβάνεται όμως πως το ίδιο το γεγονός ότι αυτό γίνεται από μία επαναστατική προλεταριακή εξουσία αλλάζει ριζικά την κατάσταση. Παρουσιάζεται η μοναδική ευκαιρία τα «εκπολιτιστικά» αυτά μέτρα να εφαρμοστούν εκτός του περιορισμένου αστικού ιδεολογικού πλαισίου τους (μία γενική παιδεία στην υπηρεσία του λαού για παράδειγμα, αντί ενός ιδεολογικού μανδύα για την προώθηση στενών αστικών συμφερόντων όπως συνέβαινε στο παρελθόν). Επομένως το διαλεκτικό παράδοξο είναι πως η ίδια η απελπιστική κατάσταση στην οποία βρίσκεται η Ρωσία, η οπισθοδρομικότητα που εξαναγκάζει την προλεταριακή εξουσία να εκπληρώσει το εκπολιτιστικό έργο των αστών, καταλήγει να αποτελεί μοναδικό πλεονέκτημα:

«Και αν η απόλυτα απελπιστική αυτή κατάσταση, τονώνοντας τις προσπάθειες των εργατών και των αγροτών, τις δεκαπλασιάσει, προσφέροντάς μας έτσι τη δυνατότητα να δημιουργήσουμε τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις για τον πολιτισμό με τρόπους διαφορετικούς από αυτούς των χωρών της Δυτική Ευρώπης;»

Μας παρουσιάζονται εδώ δύο μοντέλα για την επανάσταση, δύο ασύμβατες μεταξύ τους λογικές. Από τη μία αυτών που περιμένουν την ώριμη τελεολογική στιγμή της τελικής κρίσης, οπότε και η επανάσταση θα ξεσπάσει την κατάλληλη χρονική στιγμή, ορισμένη από την αναγκαιότητα της ιστορικής εξέλιξης. Από την άλλη αυτών που γνωρίζουν πως δεν υπάρχει «κατάλληλη στιγμή» για την επανάσταση, που αντιλαμβάνονται την επαναστατική ευκαιρία ως κάτι που αναδύεται, και πρέπει να αδραχθεί, στις ίδιες τις παρακάμψεις της

«κανονικής» ιστορικής ανάπτυξης. Ο Λένιν δεν είναι βολονταριστής υποκειμενιστής, αυτό στο οποίο επιμένει, είναι πως η εξαίρεση (μία σειρά ασυνήθιστων περιστάσεων, όπως αυτές της Ρωσίας του 1917) δίνει τη δυνατότητα να υποσκαφθεί ο κανόνας.

Δεν ταιριάζει απόλυτα στο σήμερα αυτή η επιχειρηματολογία, αυτή η θεμελιώδης στάση; Δε ζούμε κι εμείς σε μία εποχή στην οποία το κράτος και οι μηχανισμοί του, συμπεριλαμβανομένων των πολιτικών του φορέων, δυσκολεύεται όλο και περισσότερο να αρθρώσει τα βασικά ζητήματα; Στα λόγια ακόμα και του Τζον Λε Καρρέ, «Οι πολιτικοί αγνοούν τα πραγματικά προβλήματα του κόσμου» (εννοούσε συγκεκριμένα την οικολογία, τις ολοένα και λιγότερες παροχές στο χώρο της υγείας και της περίθαλψης, τη φτώχεια, το ρόλο των πολυεθνικών κ.ο.κ.). Ο Λε Καρρέ δεν αναφερόταν απλώς στη μυωπική στάση ορισμένων πολιτικών. Αν πάρουμε τα λεγόμενά του στα σοβαρά, η μόνη λογική κατάληξη είναι πως έχουμε την ανάγκη μίας νέας μορφής πολιτικοποίησης που θα κοινωνικοποιήσει άμεσα τα καίρια αυτά ζητήματα. Η ψευδαίσθηση ότι τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η Ρωσία το 1917 (ειρήνη, αναδιανομή γης κ.ο.κ.) μπορούσαν να λυθούν με «νόμιμα» κοινοβουλευτικά μέσα, δε διαφέρει από τη σημερινή ψευδαίσθηση σύμφωνα με την οποία είναι δυνατό, για παράδειγμα, να αποφύγουμε την οικολογική καταστροφή αν επεκτείνουμε τη λογική του εμπορίου στην οικολογία, επιβάλλοντας πρόστιμα σε όσους μολύνουν το περιβάλλον.

Επιστροφή στον Λένιν

Ο Λένιν δεν είναι εκπρόσωπος της παλιάς δογματικής βεβαιότητας, και όταν αναφερόμαστε στο πρόσωπό του δε τη νοσταλγούμε. Ακριβώς το αντίθετο, ο Λένιν που πρέπει να ανακαλύψουμε εκ νέου, είναι αυτός που, εβρισκόμενος έξαφνα σε έναν καταστροφικό νέο σχηματισμό, στον οποίον οι παλιές συντεταγμένες αποδεικνύονταν άχρηστες, εξαναγκάσθηκε να επανεφεύρει το μαρξισμό. Χαρακτηριστικά, αντιμέτωπος με ένα νέο πρόβλημα σχολιάζει καυστικά: «Πάνω σε αυτό ο Μαρξ και Ένγκελς δεν είπαν ούτε λέξη». Η ιδέα δεν είναι να επιστρέψουμε στον Λένιν, αλλά, με την Κιρκεγκωριανή έννοια, να τον επαναλάβουμε, να ανακτήσουμε την ίδια παρόρμηση στο σημερινό σχηματισμό. Η επιστροφή στο Λένιν δεν έχει ως στόχο τη νοσταλγική αναπαράσταση της «παλιάς καλής επαναστατικής εποχής» ή την οπορτουνιστική-πραγματιστική προσαρμογή του παλιού προγράμματος στις «νέες συνθήκες», αλλά την επανάληψη στις σημερινές παγκόσμιες συνθήκες, αυτού που έκανε ο Λένιν επανεφευρίσκοντας το επαναστατικό σχέδιο για να μπορεί να ανταποκριθεί στις συνθήκες ιμπεριαλισμού και αποικιοκρατίας, όπως αυτές διαμορφώθηκαν μετά την καταστροφή του 1914.

Ο Έρικ Χόπσμπαουμ όρισε τον 20ο αιώνα ως το διάστημα ανάμεσα στο 1914, το τέλος δηλαδή της μακρόχρονης ειρηνικής επέκτασης του καπιταλισμού, και το 1990, την εμφάνιση μίας νέας μορφής παγκόσμιου καπιταλισμού μετά την πτώση του Υπαρκτού Σοσιαλισμού. Θα πρέπει να κάνουμε για το 1990 το ίδιο που έκανε ο Λένιν για το 1914. Ο Λένιν εκπροσωπεί την επιτακτική ελευθερία να ανασταλούν οι πεπαλαιωμένες υπάρχουσες (μετα)ιδεολογικές συντεταγμένες, η εξουθενωτική απαγόρευση της σκέψης στην οποίαν ζούμε. Εκπροσωπεί με λίγα λόγια τη δυνατότητά μας να σκεφθούμε ξανά.

Ποιο ρόλο πρέπει να παίζει όμως ο χαρακτήρας του Λένιν στην εκτίμηση της συμβολής του; Δεν τον έχουμε πρακτικά αναγάγει απλώς στο σύμβολο μίας συγκεκριμένης επαναστατικής στάσης; Σε ένα γράμμα που έστειλε ο Μαρξ στον Ένγκελς στις 30 Ιουλίου του 1862, αποκαλεί το Φερντινάντ Λασσάλ (κεντρικός ανταγωνιστής του Μαρξ για επιρροή στο χώρο της Γερμανικής Σοσιαλδημοκρατίας, της οποίας υπήρξε συνιδρυτής) «λιγδερό

Εβραίο, μεταμφιεσμένο με μπριγιαντίνη και φτηνά πετράδια», και ακόμα χειρότερα «Εβραίο νέγρο»: «Μου είναι ξεκάθαρο πλέον, πως, όπως υποδηλώνεται από το σχήμα του κεφαλιού του και την τριχοφυΐα του, κατάγεται από τους Νέγρους που ακολούθησαν το Μωυσή στη φυγή του από την Αίγυπτο (εκτός και αν η μητέρα του, ή η γιαγιά του από την πλευρά του πατέρα του διασταυρώθηκε με κάποιο νέγρο)». Αντί να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι δηλώσεις τέτοιου τύπου αποδεικνύουν την Ευρωκεντρική προκατάληψη της Μαρξιστικής θεωρίας, θα πρέπει να τις θεωρήσουμε ουσιαστικά άσχετες με αυτήν. Η μόνη θετική συμβολή τους, είναι ότι, αποκαλύπτοντας το αγεφύρωτο χάσμα ανάμεσα στο Μαρξ ως άνθρωπο και τη θεωρία του (η οποία μας προσφέρει και τα ίδια τα εργαλεία για να αναλύσουμε και να κρίνουμε τέτοιου είδους ρατσιστικά ξεσπάσματα), μας αποτρέπουν από το να τον αγιοποιήσουμε. Το ίδιο φυσικά ισχύει και για το Λένιν. Η υποτιθέμενη ασπλαχνιά του είναι εξίσου ασήμαντη στην εκτίμησή μας για αυτόν με την αγάπη που έτρεφε για τις γάτες και τα μικρά παιδιά σύμφωνα με τη Σταλινική «αγιογραφία» του.

Μετά τη συντριβή της Ούγγρικη επανάστασης του 1956 από τα ρωσικά τανκς, ο Γκέοργκ Λούκατς, ο οποίος συμμετείχε στην κυβέρνηση του Ίμρε Νάγκυ, πιάστηκε αιχμάλωτος. Όταν ερωτήθηκε αν έχει μαζί του κάποιο όπλο, έβαλε με ψυχραιμία το χέρι στην τσέπη και παρέδωσε την πένα του. Ο υπαινιγμός της χειρονομίας αυτής ταιριάζει ακόμα καλύτερα στα κείμενα του Λένιν του 1917. Αν μόνο μία πένα στην ιστορία μπορούσε να χαρακτηριστεί όπλο, δε θα μπορούσε να είναι άλλη από αυτήν που τα έγραψε.